

РОЗДІЛ 10

Інтеграція країн регіону до Європейського Союзу

Віталій Савка

Наприкінці 1980-х рр. розширення ЄС на Схід стало актуальним завданням для розвитку всього європейського континенту. Однак країни Центральної Європи не відповідали жодному параметру з тих, що вважаються найважливішими складовими західної моделі суспільства: функціонуюча ринкова економіка, демократична організація суспільства, поділ влади, багатопартійна система, повага до прав людини, високі соціальні стандарти.

Після розпаду РЄВ центральноєвропейські суспільства вирішували проблеми трансформації централізованої командно-адміністративної економіки на основі ринкової моделі, а також дезінтеграції колишньої системи зовнішньоекономічних зв'язків. Для надання допомоги, включення постсоціалістичних країн у економічний простір європейських співтовариств у 1988 – 1989 рр. з Угорщиною і Польщею ЄЕС підписали рамкові угоди.

Позачергова сесія Європейської Ради, що відбулася в квітні 1990 р. в м. Дублін, відкрила новий етап у сфері політичної співпраці із центральноєвропейськими країнами, принципово схваливши встановлення відносин асоціації з ними. У грудні 1991 р. цією формою інтеграції скористалися Чехословаччина, Угорщина та Польща. Однак Брюссель для зменшення ризику розширення

зони бідності на Схід, запобігання масовій міграції, розв'язання проблеми зовнішнього боргу сприяв утворенню регіонального об'єднання центральноєвропейських держав, а саме – у грудні 1992 р. на саміті ЄС в м. Единбург було зроблено заяву про потребу «розвитку тіснішої співпраці з країнами Центральної і Східної Європи». Водночас був оприлюднений спільний меморандум Чехословаччини, Угорщини і Польщі, які вимагали визначення точних термінів розширення, а також офіційної заяви від Брюсселя про перспективу членства.

Вимоги щодо прийому нових членів були визначені на Копенгагенському саміті 1993 р., де були сформульовані засадничі критерії, яких необхідно було досягти для започаткування переговорів про вступ: функціонуюча ринкова економіка та конкурентоспроможні фінансові ринки; політична стабільність, верховенство закону, права людини, повага прав і захист національних меншин; здатність прийняти політичні і економічні норми ЄС та спільний правовий доробок; здатність європейської спільноти прийняти нових членів, не нашкодивши поглибленню інтеграційних процесів.

На саміті 1994 р. в м. Ессен було вирішено розпочати реалізацію стратегії підготовки Польщі, Чеської Республіки і Угорщини до вступу в ЄС. Було також вирішено, що починаючи з 1995 р. міністри закордонних справ 6 держав Центральної Європи (Вишеградська група, а також Румунія і Болгарія) будуть брати участь в конференціях Євросоюзу. Крім того, угоди про асоціацію були запропоновані Словенії та країнам Прибалтики. У 1996 р. до цього переліку була додана також Словаччина.

У травні 1995 р. ЄС прийняв важливий документ – «Біла книга. Підготовка асоційованих країн Центральної і Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу», – який містив перелік необхідних для інтеграції законодавчих актів, що входять до спільного правового доробку спільноти, так званих *acquis communautaires*. Ця правова база була розділена на 30 розділів, за якими структурували норми, які повинні адаптувати у національне законодавство кандидати на вступ.

На Мадридському саміті ЄС у грудні 1995 р. Європейська Рада доручила Єврокомісії дати комплексну оцінку кандидатів, ухваливши, що при входженні в ЄС країни-кандидати повинні мати розвинену ринкову економіку, ефективне управління і стабільне фінансово-економічне становище. Робота Комісії була завершена 16 червня 1997 р. прийняттям «Порядку денного 2000», в якому було сформульовано політику Європейського Союзу на 10 років у сфері розширення, бюджету і сільського господарства. Розпочати переговори було запропоновано 6 державам так званого «першого ешелону»: Кіпру, Угорщині, Польщі, Словенії, Чеській Республіці і Естонії. Переговори повинні були проводитися з кожним кандидатом окремо.

12-13 грудня 1997 р. Європейська Рада підтвердила рішення про поетапне масштабне розширення ЄС. Брюссель залишив Болгарію, Латвію, Литву, Румунію і Словаччину поза рамками першої хвилі. Була також створена Європейська конференція – багатосторонній форум за участі Євросоюзу і кандидатів.

10 листопада 1998 р. Євросоюз відкрив переговори з 6-ма кандидатами першої хвилі на рівні міністрів, однак зміна соціально-економічної і політичної ситуації змушувала вносити корективи у первинну стратегію. Так, у листопаді 1998 р. Комісія відзначила повільність реформ у ЧР і Словенії, відзначивши одночасно прогрес Латвії. Водночас, після зміни урядової коаліції у Словаччині переговори розпочалися і з цією країною.

9 жовтня 2002 р. Єврокомісія схвалила документ «До розширеного Союзу», в якому рекомендувала Європейському парламенту прийняти до ЄС 8 країн (з них 6 – центральноєвропейських) у 2004 р., а Румунію і Болгарію – у 2007 р. Комісія рекомендувала завершити переговори до кінця 2002 р., а весною 2003 р. підписати договір про розширення, який має бути ратифікованим національними парламентами.

У грудні 2002 р. на саміті в м. Копенгаген були підписані історичні угоди про приєднання країн Центральної Європи до Євросоюзу, а вже 9 квітня наступного року це рішення було підтримане

Європейським парламентом. Остаточний текст угод був підписаний на саміті в м. Афіни у квітні 2003 р.

Того ж року вступ до ЄС був легітимізований на референдумах у країнах-кандидатах і у всіх випадках волевиявлення громадян було позитивним, хоча частка прихильників інтеграції була неоднаковою у різних країнах: у Словаччині вона склала 92,46%, Словенії – 89,19%, Угорщині – 83,7%, Литві – 91,07%, Польщі – 77,45%, Латвії – 67%, Естонії – 66,83%; ЧР – 55,21%. А вже 1 травня 2004 р. РП, Угорщина, ЧР, СР, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, разом із південними Кіпром і Мальтою стали повноправними членами ЄС.

Республіка Польща

Інтеграція в західні політичні і безпекові структури була головною метою усіх постсоціалістичних урядів Польщі після 1989 р., що було підтверджено 5 квітня 1994 р., коли РП подала офіційну заявку на вступ до ЄС. У заявах польських політичних діячів 1990-х рр. перспективне членство країни в ЄС оцінювалося не лише щодо економічного ефекту, але й як можливість для РП щодо залучення до будівництва «Нової Європи», яка могла б сприяти забезпеченню миру, солідарності і прогресу на континенті.

Дипломатичні стосунки між Європейськими Співтовариствами і Польщею були встановлені у вересні 1988 р., а Угода про торгівлю і співпрацю підписана через рік. Відповідно до неї, на період до 1994 р. відмінялися обмеження на імпорт польської продукції на ринки СЕС.

Угода про асоціацію, відома як Європейська угода між Європейськими Співтовариствами і Польщею, була підписана 16 грудня 1991 р. і набула чинності 1 лютого 1994. Однак ті її положення, що стосувалися сфери торгівлі, набули чинності вже 1 березня 1992 р.

Європейська угода, що започаткувала регулярний політичний діалог між сторонами, визначила форми і структури, що беруть участь в ньому. Відповідні консультації відбувалися спочатку між Президентом РП і представниками Співтовариства: Головуючою

країною в Європейській Раді і Головою Європейської Комісії. Політичний діалог на рівні міністрів, у свою чергу, мав місце у рамках Ради з асоціації, яку очолив з польського боку міністр закордонних справ, а з боку ЄС – міністр закордонних справ країни, головуючої в Раді. Рішення Європейської Ради поступово розширювали форми діалогу і залучали до нього нові структури: спочатку так званих Європейських кореспондентів, що діяли в межах Міністерства закордонних справ, та експертів, а згодом – галузевих міністрів. Починаючи з грудня 1994 р., прем'єр-міністр РП також отримував запрошення для участі в роботі Європейської Ради і на зустрічі з главами урядів держав-членів ЄС у рамках політичного діалогу. З цього ж часу спікер Сейму брав участь у нарадах голів парламентів асоційованих країн, які організовувалися Європейською Комісією.

На початку 1990-х рр. за розвиток відносин із ЄС відповідав уповноважений Представник уряду з питань європейської інтеграції і зарубіжної допомоги, а також Міністерство закордонних справ.

Інститути, створені на підставі Угоди про асоціацію, сформували групу спеціалізованих органів, що брали участь у формулюванні і реалізації зовнішньої політики Польщі. До них належали Рада з асоціації, до якої були залучені представники міністерств і яку з польського боку очолював керівник секретаріату Комітету з європейської інтеграції, а також Спільний парламентський комітет Польща – ЄС, що включав постійних представників Сейму і Сенату. Взаємовідносини між органами Ради з асоціації регулювалися Європейською угодою. Рада з асоціації була найвищим органом, діяльність якого підтримувалася Комітетом з асоціації. Діяльність Спільного парламентського комітету здійснювалася на основі інформації, що надавалася Радою з асоціації і виконавчими органами РП і ЄС. У жовтні 1996 р. був створений Комітет Європейської інтеграції, якому, відповідно до «Національної стратегії інтеграції» була надана координуюча роль щодо підготовки Польщі до членства в ЄС.

Переговори відносно Угоди про вільну торгівлю, які розпочалися у 1991 р. між Польщею і ЄС, можуть служити прикладом захисту власних інтересів обома сторонами. Брюссель наполягав на серйозному захисті європейських ринків та обмеженні доступу «чутливих» товарів з Польщі: сталі, текстилю, сільськогосподарських продуктів. Водночас для польських експортерів доступ до цих сегментів ринку був украй важливий, оскільки їх частка в загальному експорті в ЄС складала 50%. При цьому, як вважали польські фермери, продукція ЄС підтримується за рахунок експортних субсидій. Польща укладення Європейських угод сприймала як якісний прорив у стосунках з ЄС. Водночас, згодом виявилось, що цей документ не забезпечує повною мірою вільний рух послуг, робочої сили і капіталу.

У квітні 1994 р. Польща подала заявку на вступ в ЄС, що відповідало досягнутому на той період консенсусу у середовищі європейських держав щодо розширення на Схід. У контексті підготовки до вступу важливим було анкетування країн-кандидатів щодо їх готовності до вступу, яке проводилося Європейською Комісією, яка у червні 1997 р. на основі досягнутих результатів оприлюднила офіційну позицію щодо перспектив приєднання центральноєвропейських держав.

Заходи, які необхідно було реалізувати у сфері адаптації до європейських стандартів – вдосконалення функціонування адміністративних органів, введення належних змін у правовій, економічній і інституціональній сферах – були узагальнені в Національній стратегії інтеграції (НСІ), яка була підготовлена урядом і схвалена Сеймом РП у березні 1996 р.

Концепція НСІ включала три основні елементи:

- 1) розуміння інтеграції ЄС як найбільш розумного і раціонального варіанта розвитку Польщі;
- 2) визначення механізмів вступу РП у ЄС і, в цьому контексті, просування тези про неможливість погодитися із дискримінаційною концепцією селективної участі центральноєвропейських держав у процесі інтеграції;

3) критерії досягнення стандартів у різних галузях європейської політики і заходи щодо їх реалізації.

НСІ також ідентифікувала основні завдання, вирішення яких було істотним для просування європейської інтеграції Польщі:

- 1) продовження реформ через модернізацію економіки;
- 2) створення сприятливого правового клімату для ведення бізнесу шляхом реформування системи управління і прав власності.

Вже в ході переговорів про укладення Європейського договору польський уряд поставив завдання адаптації національної правової системи до *acquis communautaire* Співтовариства, а з 1993 р. почала реалізовуватися відповідна програма. У відповідь на прийняття Канським самітом Європейської Ради (червень 1995 р.) «Білої книги» щодо підготовки асоційованих країн Центральної Європи до приєднання до єдиного європейського ринку, уряд РП визначив завдання і процедури адаптації законодавства до його стандартів.

На підставі рішення Люксембурзького саміту Європейської Ради (грудень 1997 р.), Польща, як і інші країни-кандидати, розробила власну програму так званого «передвступного партнерства», спрямовану на подолання виявлених в аналітичній доповіді Європейської Комісії «вузьких місць» у підготовці країни до набуття членства. У перелік інструментів польської програми увійшли Національна програма адаптації до *acquis*, діяльність Спільного комітету з визначення економічних пріоритетів, Пакт боротьби з організованою злочинністю. Реалізація з 1998 р. програми підтримувалася фінансовими механізмами програми ФАРЕ і здійснювалася за декількома напрямками, включаючи інституціональне будівництво (до 30% коштів) і підтримки інвестицій (інші 70%). Останній пріоритет включав структурні зміни в сільському господарстві, адміністративному управлінні, реалізації заходів щодо адаптації до законодавства ЄС. Крім того, в Програмі підкреслювалася необхідність посилення контролю за дотриманням правил у таких сферах як конкуренція, безпека, страхування, банківська справа, боротьба з відмиванням грошей, державні закупівлі, захист споживачів, без-

пека на транспорті, стандартизація і сертифікація та нагляд за дотриманням умов праці.

На етапі перевірки країн-кандидатів щодо відповідності Копенгагенським критеріям, які здійснювалися Єврокомісією щороку, претензій щодо Польщі не виникало. У 1999 р. ЄК визнала Польщу країною з діючою ринковою економікою.

У грудні 2002 р. пройшов саміт в Копенгагені, де були підписані історичні угоди про приєднання країн ЦЄ до Євросоюзу. Слід відзначити, що найбільше проблемних питань під час переговорів виникало саме з Польщею, яка представила цілий лист вимог і налягала на збільшенні субсидій. Варшава вимагала індексації бюджетної допомоги, надання такої ж суми впродовж 2-х років після вступу, збільшення ввізних квот на молочну продукцію, підвищення сільськогосподарських субсидій.

7-8 червня 2003 р. у Польщі відбувся референдум щодо приєднання до ЄС. У ньому взяли участь 58,85% громадян. За приєднання віддали голос 77,45%, проти – 22,55%. 1 травня 2004 р. Польща офіційно стала членом Європейського Союзу.

Угорщина

Угорщина вже на початку 1980-х років робила спроби налагодити відносини з Європейськими Співтовариствами. Офіційні переговори розпочалися з ініціативи Будапешта у червні 1987 р., а вже у вересні 1988 р. сторони підписали Угоду про торгіву і економічну співпрацю, яка набула чинності 1 грудня, і стала першою угодою Брюсселя із країною з соціалістичного табору.

Головним змістом Угоди стало взятє ЄЕС зобов'язання щодо відміни торговельних обмежень у стосунках з Угорщиною. Спочатку планувалося здійснити це поступово – в три етапи: з 1 січня 1989 р., з 1 січня 1993 р. і завершити до 31 грудня 1995 р. Європейські Співтовариства брали на себе зобов'язання поширити на Угорщину як учасницю ГАТТ режим найбільшого сприяння, припинивши відносно неї дискримінаційну практику.

Починаючи з 1989 р., під впливом докорінних політичних і економічних змін нормалізація стосунків Угорщини із Заходом

прискорилося. У липні 1989 р. у Парижі провідні держави світу (G7) прийняли рішення про відкриття програми допомоги Польщі і Угорщині (ФАРЕ – *Poland-Hungary Aid for Reconstruction of the Economy*), яка була підтримана згодом усіма країнами-членами Організації економічного співробітництва і розвитку (G24). Координацію і управління програмою здійснювала Європейська Комісія.

Програма ФАРЕ включала також пакет торговельних заходів. Зокрема, ЄС надало Угорщині режим найбільшого сприяння, ліквідувавши дискримінаційні квоти вже з 1 січня 1990 р. (замість 31 грудня 1995 р. відповідно до Угоди про торгіву і економічну співпрацю від 1988 р.). Крім того, на деякі товари Угорщини була поширена загальна система преференцій.

Ідея створення системи асоційованого членства країн Центральної Європи була артикульована ще восени 1989 р. Офіційно ж така можливість була надана Радою Міністрів на саміті у м. Дублін у квітні 1990 р. Пропозиція асоційованого членства у цей період робилася усім країнам Центральної і Східної Європи. Згодом внаслідок глибоких відмінностей в моделях та результатах трансформацій коло країн, які могли бути охоплені асоціацією, було обмежено Угорщиною, Польщею і Чехословаччиною. Директиви, що започаткували формальні переговори про асоційоване членство, були прийняті Радою Міністрів у грудні 1990 р.

Був впроваджений термін «Європейські Угоди», за допомогою якого ЄС мав намір підкреслити особливу історичну значущість інституту асоційованого членства країн Центральної Європи в ЄС. Переговори закінчилися в листопаді 1991 р., і вже 16 грудня були підписані угоди з трьома країнами, включаючи Угорщину. Глави цих Угод, що охоплюють коло питань торгової політики (іноді іменовані «Тимчасові/Проміжні Угоди») вступили в дію вже з 1 березня 1992 р. Інші глави набули чинності після закінчення процесу ратифікації – з 1 лютого 1994 р.

Зону вільної торгівлі промисловими товарами із Угорщиною передбачалося створити до 31 грудня 2000 р. Це передбачало вільний

рух товарів усередині зони, звільнення їх від обкладення митними і іншими зборами, а також від будь-яких кількісних обмежень. Тимчасовий виняток становили лише «чутливі» галузі промисловості, що традиційно є в ЄС об'єктом особливого регулювання, зокрема сталеливарна і текстильна.

У рамках Європейських Угод лібералізація зовнішньої торгівлі здійснювалася на взаємній основі, проте асоційованим членам надавався 10-річний перехідний період, під час якого вони отримували асиметричні переваги. Так, на промислові товари, що склали приблизно 55% угорського експорту в ЄС, кількісні обмеження були скасовані вже в день набуття чинності торговельної частини Угоди, тобто з 1 березня 1992 р., тоді як скасування митних зборів на промислові товари проходило поступово і завершилося тільки 1 січня 1995 р. При цьому лібералізацію імпорту так званих «чутливих» товарів з Угорщини Євросоюз вводив «із запізненням». Так, відносно товарів із сталі, що склали 5% угорського експорту в ЄС, усі кількісні обмеження були негайно припинені, тоді як митні збори знижувалися поступово і остаточно були відмінені з 1 січня 1996 р. Кількісні обмеження, що зачіпали експорт продукції текстильної промисловості, що складала 15% угорського експорту в ЄС, були скасовані лише з 1 січня 1998 р.

Для Угорщини асиметрична лібералізація означала те, що вона отримала 4-5-річне відтермінування усунення торговельних бар'єрів у торгівлі з країнами ЄС. Вона повинна була розпочати відміну кількісних обмежень (тобто поступово збільшувати квоти, що виділяються для країн ЄС) тільки з 1 січня 1995 р., а повністю скасувати – до 31 грудня 2000 р. Зниження митних зборів на велику частину промислового імпорту з ЄС почалося 1 січня 1995 р. і проходило у декілька етапів аж до 1 січня 2001 р., коли вони були скасовані.

У сфері торгівлі аграрною продукцією Угода про асоціацію Угорщини з ЄС не передбачала запровадження режиму вільної торгівлі, а лише фіксувала взаємне надання митних пільг, причому також із вигідним для Угорщини асиметричним графіком їх вве-

дення. До початку 2000 р. угорські сільгосптовари отримували в країнах ЄС, як правило, 80-відсоткові митні знижки, а аграрна продукція, що імпортується Угорщиною з ЄС, користувалася в Угорщині 30-відсотковими знижками з митних зборів, встановлених для торгівлі в режимі найбільшого сприяння. Крім того, в режимі вільної торгівлі ЄС здійснював 24% аграрного імпорту з Угорщини, а Угорщина – 10% імпорту сільгосппродуктів з ЄС. У середині квітня 2000 р. сторони уклали угоду про подальшу лібералізацію торгівлі аграрною продукцією, відповідно до якої з 1 липня вже 72% угорських сільгосптоварів поступали в ЄС на безмитних засадах, а Угорщина, у свою чергу, розповсюдила безмитний режим на 54% аграрного імпорту з Європи. У грудні 2000 р. сторони парафували нову угоду в цій сфері, завдяки якій з 1 січня 2001 р. вже 82% угорських аграрних поставань в ЄС стали ввозитися туди на безмитній основі.

У сфері взаємної торгівлі послугами сторони поставили мету її лібералізувати, але завдання ухвалення необхідних конкретних рішень було покладене на Раду з асоціації. Можливі сценарії лібералізації сфери послуг були розроблені «Білою книгою» у 1995 р.

Вирішення питання лібералізації ринку робочої сили було покладене на двосторонні угоди між асоційованими членами і дійсними членами ЄС. Угорщина мала в розпорядженні такі двосторонні угоди лише з Німеччиною і Австрією. Практичне вирішення питання вільного руху робочої сили було відкладене на віддалену перспективу, причому було очевидно, що ЄС не буде готовим відкрити ринок праці до моменту зниження рівня безробіття. Водночас Європейські Угоди забезпечували працівникам країн-асоційованих членів ЄС право на соцзабезпечення.

Інститут асоційованого членства передбачав також гармонізацію національної правової бази в різноманітних сферах громадського і господарського життя з правовими нормами ЄС, які були сформульовані в «Білій книзі», схваленій главами держав і урядів країн-членів ЄС у червні 1995 р. Як вже було вказано, «Біла книга», названа як «Підготовка асоційованих країн ЦСЄ до інтеграції

у внутрішній ринок Союзу», складалася з 23 глав, у яких було зібрано 780 нормативних актів ЄС. Вона мала необов'язковий характер, проте на переговорах про вступ в ЄС враховувалася відповідність законодавства країни вимогам, викладеним в «Білій книзі».

У 1994 р. в Угорщині був ухвалений Закон про ратифікацію Угоди про асоційоване членство в ЄС, в якому було зафіксовано зобов'язання Будапешта щодо гармонізації свого законодавства з правовими нормами ЄС. Через це планомірна гармонізація угорської нормативної бази із стандартами ЄС стала основним змістом законотворчої діяльності упродовж 1990-х років. Таким чином, на момент публікації «Білої книги» приблизно половина угорського законодавства відповідала європейським нормам. Остаточо ця робота була завершена до кінця 2002 року.

Режим асоціації з ЄС позитивно вплинув на розвиток угорської економіки, сприяв її перетворенню і модернізації. Угода стала потужним чинником для приваблення іноземного капіталу, який адаптував сучасні технології, заснував нові галузі промисловості і, таким чином, відіграв ключову роль у структурній модернізації країни.

Заявку на приєднання до ЄС у статусі повноправного члена Угорщина подала 1 квітня 1994 р., проте до конкретних переговорів сторони приступили лише 31 березня 1998 р., після того як у грудні 1997 р. на саміті ЄС в Люксембурзі було прийнято відповідне рішення. Тривалість цього процесу пояснювалася неготовністю не лише Угорщини, а й Європейської Спільноти до прийому країн-кандидатів, що потрібно було подолати відповідно до Копенгагенських критеріїв.

У листопаді 1998 р. відбувся перший раунд міжурядових переговорів, головним змістом яких стала проблематика надання Угорщині т. зв. дерогацій, тобто звільнення її від виконання деяких юридичних приписів ЄС в перехідний період. Із більшості тем Будапешт погодився на повне і безумовне виконання європейських нормативів вже до дати офіційного вступу в ЄС.

Окрему категорію сформували вимоги, для виконання яких Угорщина отримала перехідний період, оскільки вони були пов'язані з чималими капітальними вкладеннями (забезпечення очищення стічних вод, високої якості питної води, утилізації вторинної сировини тощо) або вимагали ще й тривалого часу для запровадження (реконструкція залізниць, забезпечення нормативів щодо мінімального статутного капіталу ощадних кооперативів). Крім того, ЄС визнав необхідність збереження угорських історичних традицій (наприклад, традиційної форми пляшок, що використовуються для токайських вин, зокрема вміст в них деяких шкідливих домішок; максимального вмісту жиру в молоці; системи самогоноваріння, що склалася в країні).

Іншу групу склали питання, на введенні перехідного періоду щодо яких наполягли «старі» члени ЄС. До таких тем відносилися обмеження міграції робочої сили, істотно нижчі нормативи підтримки сільськогосподарських виробників із центральноєвропейських країн у порівнянні з тим рівнем, який застосовується відносно чинних членів спільноти.

Під час попередніх консультацій навесні 1998 р. Угорщина заявила 90 вимог щодо надання їй послаблень. Вже на початку 2001 р. Будапешт наполягав на наданні вже тільки 40 дерогацій, що охоплювали приблизно 1% від усього пакету законодавчих нормативів Євросоюзу. За підсумками переговорів країні були надані 34 дерогації, за кількістю яких вона зайняла третє місце після Польщі (44 дерогації) і Мальти (40 дерогацій).

У 1999 р. Угорщина була визнана Європейською Комісією країною з діючою ринковою економікою, водночас за критерієм здатності протистояти конкуренції на єдиному ринку ЄС вона в 2000 р. отримала від Комісії лише «умовно позитивну» оцінку. Безумовного підтвердження відповідності цьому критерію у 2002 р. на грудневому засіданні Європейської Ради в Копенгагені не отримала жодна центральноєвропейська держава.

У грудні 2002 р. на саміті ЄС у Копенгагені було оголошено про завершення переговорів про приєднання 10 країн-кандидатів,

включно з Угорщиною. Таким чином, переговори про приєднання Будапешта до ЄС тривали майже 5 років, хоча сам процес адаптації розпочався набагато раніше. На початку 2003 р. були завершені роботи щодо перекладу юридичних текстів мовами країн-кандидатів, що означало готовність до підписання договору про приєднання 10 країн-кандидатів до ЄС.

У референдумі про приєднання до ЄС, що відбувся в Угорщині 12 квітня 2003 р., взяла участь найменша кількість виборців у порівнянні з іншими країнами-кандидатами – 45,62%. Водночас з них «за» такий сценарій проголосували 83,76%, «проти» – 16,24%. Державні Збори Угорщини 15 грудня 2003 р. одноголосно ратифікували Договір про приєднання до ЄС.

Із 1 травня 2004 м. Угорщина офіційно стала повноправним членом Європейського Союзу.

Чеська Республіка

Угода про асоціацію між ЧСФР і ЄС була підписана 16 грудня 1991 р. у Брюсселі, але зважаючи на поділ Чехословаччини, що стався згодом, не набула чинності. Після створення власної державності Чеська Республіка погодилася узяти на себе усі зобов'язання, зазначені в попередньому варіанті угоди, і 23 січня 1993 р. розпочала переговори про підписання нового тексту. Угода про асоціацію між ЄС і його державами-членами, з одного боку, і Чеською Республікою, з іншого, була підписана на вищому рівні 4 жовтня 1993 р. в Люксембурзі. 27 жовтня того ж року вона була ратифікована Європейським парламентом, а 8 грудня – парламентом ЧР, набувши чинності 1 лютого 1995 р.

У ст. 2 гл. I були сформульовані конкретні цілі Угоди, які були схожими до завдань подібних домовленостей з іншими центрально-європейськими країнами, а саме:

- 1) створити необхідні умови для політичного діалогу, що сприяє розвитку тісних політичних відносин між сторонами договору;
- 2) сприяти розвитку торгівлі і гармонійних економічних стосунків між сторонами і, тим самим, динамічному розвитку і процвітанню Чеської Республіки;

3) сформувати міцну основу надання Чеській Республіці необхідної фінансової і технічної допомоги;

4) створити необхідні умови для поступової інтеграції Чеської Республіки в Європейський Союз. Чеська Республіка, у свою чергу, зобов'язується працювати над виконанням відповідних вимог;

5) сприяти розвитку співпраці у сфері культури.

Як вже було відзначено, метою «Білої книги» була надання допомоги країнам-кандидатам у визначенні найважливіших законодавчих норм, необхідних для входження у єдиний внутрішній ринок ЄС, мобілізація технічних і адміністративних ресурсів, необхідних для приведення національного законодавства у відповідність із європейським законодавством, а також визначення напрямів допомоги у рамках програми ФАРЕ.

ЧР почала змінювати свої норми згідно з рекомендаціями «Білої книги» відразу після видання цього документа. Вже 10 липня 1995 р. Комітет уряду ЧР з європейської інтеграції розпочав реалізацію її положень. Цим питанням зайнялися також робочі групи усіх відомств, що відповідали за зближення права у відповідних сферах, що дозволило навесні 1996 р. сформулювати графік прийняття правових норм, що стосуються єдиного європейського ринку.

Заявка Чеської Республіки на членство в ЄС була передана у січні 1996 р. у форматі Меморандуму уряду. У цьому документі було заявлено, що країна готова прийняти *acquis communautaire* і розвивати співпрацю з країнами-членами ЄС на усіх рівнях.

У липні 1997 р. були опубліковані відгуки Європейської Комісії на заявки центральноєвропейських країн, сформовані на основі анкетування їх державних установ. ЧР в основному відповідала політичним критеріям, сформульованим у Копенгагені. Недоліками було визнано існуючі обмеження щодо доступу ЗМІ до інформації про діяльність деяких державних структур, дискримінація ромської меншини.

Оцінюючи відповідність економічним критеріям, ЧР була визнана як така, що здійснила усі економічні реформи, необхідні для

інтеграції в єдиний європейський ринок. Водночас Європейська Комісія вказала на недостатньо високу якість експортованих товарів, монополізацію банківського сектора.

У сфері адаптації до *acquis communautaire*, на думку Комісії, у ЧР не повинно виникнути проблем у галузях освіти, науки та технологічного розвитку, телекомунікацій, статистики, захисту прав споживачів, малого і середнього бізнесу, міжнародної торгівлі. Проте були відзначені проблеми щодо надання аудіовізуальних послуг, у питаннях охорони довкілля, митного союзу і соціальної сфери. Європейська Комісія виразила певну стурбованість з приводу відставання ЧР у питаннях реформування адміністративних органів.

На підставі усього вищенаведеного Комісія дійшла висновку про те, що ЧР повинна активніше боротися з корупцією в структурах влади; прийняти необхідні правові норми, що стосуються свободи ЗМІ; більше уваги приділяти питанням дотримання прав національних меншин, зокрема ромів; провести необхідні реформи банківського сектора; завершити реформу надання адміністративних послуг. Водночас, була надана рекомендація щодо можливості започаткування переговорів між ЧР і Європейським Союзом, які розпочалися 31 березня 1998 р. Представники Європейської Комісії передали представникам ЧР Програму партнерства, на основі якої мали розвиватися подальші відносини з ЄС.

Ця Програма мала сприяти виконанню тих умов, досягнення яких виявилось особливо проблематичним. Метою цього документа стало також визначення єдиних рамок для подальшої роботи над виконанням поставлених перед ЧР завдань, їх черговості, а також для використання фінансових коштів, що направлялися ЄС.

Із 1998 р. розпочався моніторинг реалізації положень Програми партнерства. Залежно від його результатів ЧР надавалася фінансова допомога в рамках програми ФАРЕ. Невиконання поставлених завдань могло спричинити обмеження або повне припинення надання фінансової допомоги з боку ЄС.

Чеська Республіка, так само як і усі інші країни-кандидати, розробила Національну програму прийняття норм *acquis*, включивши в

неї додаткові пункти окрім запропонованих ЄС, а саме: статистика, стратегія в сфері комунікацій і забезпечення офіційних перекладів документів Європейського Союзу чеською мовою.

30 березня 1998 р. було прийнято рішення про те, що ЄС проведитиме *acquis screening* – перевірку реалізації Національних програм з метою з'ясування, чи відповідає їх право правовим нормам Євросоюзу. Процес перевірки включав дві стадії: багатосторонні переговори, а потім – двосторонні, під час яких представники країни-кандидата детально звітували про те, що зроблено у сфері права.

Прогрес, досягнутий країнами-кандидатами у виконанні інших інтеграційних умов ЄС, щорічно оцінювався в Регулярних доповідях Європейської Комісії. У доповіді за 1998 р. (на відміну від подальших двох) досягнення ЧР були оцінені позитивно. Усі пріоритетні завдання в політичній сфері були виконані, окрім ситуації з освітою і зайнятістю ромської меншини, недостатньою боротьбою з корупцією, а також темпами реформування судової і правоохоронної систем. Окрім того, Європейська Комісія розглядала ЧР як країну з діючою ринковою економікою, яка за умови прискорення реструктуризації підприємств і проведення реформ у фінансовому секторі в середньостроковій перспективі була здатна конкурувати з ринковими силами ЄС. У зближенні правових норм з європейськими Прага досягла задовільних результатів за винятком сфер інтелектуальної власності, захисту особистих даних, аудіовізуальних послуг, судової і правоохоронної системи.

Однак доповідь, про прогрес, досягнутий ЧР у 1999 р., була оцінена як «катастрофічна». Комісія відзначила недоліки в усіх сферах: досягнуті результати не відповідали плану, зобов'язання бралися несвоєчасно і, до того ж, не виконувалися. ЧР не продемонструвала прогресу в гармонізації правових норм. Це було пов'язано з тим, що процедура схвалення нового законодавства чеським парламентом була дуже тривалою: передбачалися три читання, які в середньому тривали 8-9 місяців. У політичній сфері критика була подібною до зауважень 1998 р., оскільки Прага

не здійснила реформу органів правосуддя, не досягла результатів у боротьбі з корупцією, щодо поліпшення становища ромської спільноти.

У ЧР також виникли серйозні економічні проблеми: зменшення ВВП, зростання безробіття (8,8%), зниження доходів населення. Рецесія виявилася глибшою, аніж очікувалося. Європейська Комісія рекомендувала ЧР прискорити процес реструктуризації і приватизації, продовжити лібералізацію цін і поліпшити умови для підприємницької діяльності.

Для Регулярної доповіді про прогрес, досягнутий в 2000 р., були притаманними більш позитивні оцінки. У числі успіхів Праги Комісія відзначила ефективну співпрацю між парламентом і урядом, дотримання прав і свобод людини, а також поліпшення становища ромів. Проте чеській стороні, як і раніше, було вказано на потребу прискорення реформи органів правосуддя, боротьби проти корупції і економічної злочинності.

У доповіді констатовалося поліпшення ситуації в економічній сфері: зниження інфляції, економічне зростання, просування у справі реструктуризації і приватизації підприємств. ЧР була охарактеризована як країна з діючою ринковою економікою, яка зможе конкурувати на ринку ЄС у разі подальшого створення сприятливих умов для підприємницької діяльності і продовження реформ.

У жовтні 2002 р. було оприлюднено останню, п'яту Регулярну доповідь про досягнутий прогрес. Найголовнішою тезою став висновок про входження ЧР у десятку країн, які у першій половині 2004 р. могли приєднатися до ЄС. Водночас Празі було вказано на недостатній боротьбі з корупцією і економічною злочинністю, повільність в адаптації права до норм ЄС, незавершену реформу фінансового сектора.

Після саміту в Афінах (16 квітня 2003 р.) ЧР провела референдум про вступ в ЄС. У голосуванні, яке мало місце у червні 2003 р. і в якому взяли участь 52,21% громадян, 77,22% з них проголосували за приєднання до ЄС, 22,67% – проти. 1 травня 2004 р. Чеська Республіка офіційно стала членом ЄС.

Словацька Республіка

Процес виконання Словаччиною умов вступу в ЄС був ускладнений тим, що їй, як і іншим державам Центральної Європи, довелося в цей період вирішувати складні проблеми демократизації і переходу до ринкової економічної системи.

Угоду про асоціацію між ЧСФР і ЄС було підписано 16 грудня 1991 р. у Брюсселі, однак через розпад Чехословаччини вона так і не набула чинності. Угода про асоціацію між ЄС і його державами-членами, з одного боку, і Словацькою Республікою як суверенною державою, з іншого, була підписана на вищому рівні 4 жовтня 1993 р. у Люксембурзі. Угода набула чинності після ратифікації 1 лютого 1995 р.

Метою Угоди про асоціацію між СР і ЄС, так само як і усіх угод з центральноєвропейськими країнами, була підготовка держави-кандидата до прийняття в члени Євросоюзу. У преамбулі цього документа зафіксовано бажання сторін сприяти розвитку політичних, торговельно-економічних і культурних відносин.

Крім того, Європейські Угоди забезпечували ширший доступ країн Центральної Європи до інформації про процес ухвалення рішень в ЄС, зобов'язували держав-членів обмінюватися експертами з країнами-кандидатами, у тому числі із Словаччиною, організувати консультації, семінари тощо.

На засіданні Європейської Ради 9-10 грудня 1994 р. в Ессені був схвалений комплекс коротко- і довгострокових заходів щодо підготовки до вступу у ЄС. Їх метою була розробка певної форми робочих відносин з країнами-кандидатами, встановлення механізмів діалогу з державами-членами, що врешті-решт мало сприяти подоланню основних перешкод, які існували на шляху до ЄС. Вирішальне значення мала сфера внутрішнього ринку, тому Європейська Рада закликала Комісію розробити «Білу книгу» з гармонізації права в сфері внутрішнього ринку і чітко викласти програму подальших дій.

Для реалізації положень «Білої книги» з урахуванням конкретних умов Словаччини її урядом були 4 лютого 1997 р. прийняті «На-

ціональна програма зближення правових норм Словацької Республіки і ЄС, що стосуються сфери внутрішнього ринку» і «Стратегія Словацької Республіки у сфері впровадження права Європейського Союзу в пріоритетних галузях» (цей документ також відомий як «Визначення національних пріоритетів»). У цих двох документах був запропонований детально розроблений графік прийняття правових норм, адаптованих до умов словацької економіки. Крім того, на основі цих документів були сформовані структури, що відповідають за інтеграцію європейського права в право СР.

Заявка Словацької Республіки на членство в ЄС була передана на засіданні Європейської Ради в Каннах 27 червня 1995 р. У завершальній частині Меморандуму як формату заявки була виражена надія на те, що під час Міжурядової конференції ЄС, наміченої на 1996 р., будуть прийняті принципові рішення з приводу розширення ЄС на Схід, а також конкретизовано список кандидатів першої хвили розширення.

У липні 1997 р. був опублікований відгук Європейської Комісії на заявку СР на членство в ЄС, в якому давалася оцінка готовності країни до вступу. Джерелом інформації для підготовки відгуку стали результати відповідей на багатосторонню анкету Комісії, які у липні 1996 р. було передано представникам європейської делегації.

Ряд проблем у СР, на думку представників Єврокомісії, виникли у сфері забезпечення відповідності політичним критеріям. Представників опозиції часто позбавляли права брати участь у діяльності різних політичних органів, зокрема контролюючого характеру (парламентський контроль, контроль за діяльністю словацької розвідки і контррозвідки, контроль за ходом приватизації тощо). Також було висловлено стурбованість у зв'язку з частим використанням урядом СР поліції і служб безпеки для боротьби з політичними конкурентами, недостатньою незалежністю судових органів, корупцією в органах влади. Крім того, словацькій стороні було рекомендовано приділяти більше уваги проблемам угорської і ромської спільнот, зокрема ухвалити Закон про використання мов національних меншин.

У результаті Європейська Комісія зробила висновок про невідповідність СР політичній групі Копенгагенських критеріїв, що було єдиним випадком у сфері оцінки центральноєвропейських країн. Більш позитивно була оцінена відповідність економічним критеріям: у Словаччині були проведені реформи, необхідні для функціонування ринкової економіки, зокрема була успішно завершена лібералізація цін і приватизація.

Що стосується повного прийняття норм *acquis communautaire*, то, за оцінкою експертів, не виникали проблеми у сфері адаптації стандартів технологічного розвитку, малого і середнього бізнесу, захисту прав споживачів і міжнародної торгівлі. Водночас СР повинна була докласти значних зусиль до того, щоб ці норми були застосовані і в галузі охорони довкілля, регіональної політики, соціальної сфері.

Комісія також дійшла висновку, що Словаччині необхідно докласти ще певні зусилля для повного реформування адміністративних органів – щоб у короткостроковій перспективі бути готовою до ефективного застосування *acquis communautaire*.

Враховуючи ці факти, був зроблений висновок, що СР не виконала умов, сформульовані на саміті в Копенгагені, тому зможе розпочати переговори про прийняття в члени ЄС лише після досягнення прогресу у виконанні встановлених Європейською Радою умов.

У Відгуку вказувалося, що упродовж 1998 р. Словаччина повинна була приділити особливу увагу виконанню політичних умов. Для цього необхідно забезпечити: проведення вільних і справедливих парламентських і місцевих виборів, запланованих саме на цей рік. Окрім того, уряд повинен був забезпечити участь опозиції у контролі за парламентом та іншими наглядовими органами. Іншим нагальним питанням було ухвалення закону про використання мов національних меншин.

Як вже було відзначено, 31 березня 1998 р. ЄС почав двосторонні переговори з РП, ЧР, Угорщиною, Естонією, Словенією, а також Кіпром щодо вступу. Іншим країнам, що трансформуються, включаючи Словаччину, була запропонована спеціальна програма

партнерства для забезпечення тіснішої координації і гармонізації її політики з політикою ЄС.

Таким чином, країни-кандидати були розділені на три групи. У першу входили ті, які умовно іменувалися «*Ins*». Вважалося, що країни цієї групи здатні в середньостроковій перспективі, тобто до призначеного для вступу в ЄС терміну, усунути недоліки щодо відповідності умовам спільноти. З цими державами було започатковано переговори про членство.

До другої групи – «*Pre-Ins*» – належали держави, яким було обіцяно провести такі переговори пізніше, оскільки Європейська Комісія сумнівалася в тому, що вони зможуть забезпечити відповідність усім критеріям.

До третьої групи віднесли країни, які, попри оприлюднене прагнення вступити в ЄС, не уклали з ним угоди про створення асоціації.

Словацька Республіка, таким чином, опинилася в другій групі. У спеціальній заяві – «Позиція Уряду Словацької Республіки щодо Відгуку Європейської Комісії на Заявку Словацької Республіки на членство в ЄС» – братиславський уряд оцінив документ як такий, що перебільшує проблеми у політичній сфері і є недостатньо об'єктивним.

У той же час уряд Словацької Республіки усвідомлював, що для подальшого розвитку країни гранично важливо в найкоротші терміни знайти спільне рішення існуючих проблем, особливо політичних. Уряд СР виявив намір розвивати в процесі підготовки до членства в Європейському Союзі демократію, а також ринкову економіку.

Водночас після консультацій із словацькими представниками Європейською Комісією була прийнята Програма партнерства для СР, укладена на основі принципів, пріоритетів і умов, схвалених 30 березня 1998 р. Цей документ був спрямований на встановлення пріоритетних сфер подальшої співпраці ЄС та СР і уточнення напрямів фінансової допомоги для вирішення пріоритетних завдань. Головним інструментом сприяння виконанню постав-

лених умов стала Національна програма прийняття норм *acquis communautaire*, яку словацька сторона зобов'язалася виконати у найкоротші терміни.

Планувалося, що словацька сторона здійснить короткострокові цілі чи досягне відчутного прогресу до кінця 1998 р. Враховуючи обмежений термін, було визначено мінімальну кількість короткострокових пріоритетів. На виконання вимог, віднесених до середньострокових, відводилося декілька років, але робота щодо їх виконання мала розпочатися вже у 1998 р.

Перша Національна програма прийняття норм *acquis communautaire* СР була передана представникам Комісії напередодні зустрічі міністрів закордонних справ держав-членів ЄС і асоційованих держав у Брюсселі, що відбулася 30 березня 1998 р. На цьому заході було прийнято рішення, що процес реалізації Національних програм буде підданий перевірці з боку ЄС. Аналітичне дослідження рівня гармонізації законодавства асоційованих держав з європейськими нормами називається *acquis screening*. Тільки після виявлення схожості і відмінностей у цих правових системах можна було приступити безпосередньо до переговорів між країною-аплікантом і Брюсселем.

Здійснення аналізу правової бази центральноєвропейських країн розпочалося у квітні 1998 р. У процес були включені не лише країни першої хвилі розширення, а й усі країни-кандидати. Водночас, у кожній групі був свій контрольний орган. Для групи «*Ins*» – це була спеціальна переговорна комісія, а для держав групи «*Pre-Ins*» – Генеральна дирекція Європейської Комісії з міжнародних відносин.

Вже упродовж перших місяців СР провела 22 зустрічі в 19 робочих групах. За оцінкою представників Європейської Комісії, рівень, досягнутий Словаччиною, у багатьох сферах перевищував рівень інших держав групи «*Pre-Ins*» і, більше того – в деяких випадках він перевищив рівень підготовленості деяких держав з групи «*Ins*».

На саміті ЄС в Гельсінкі (грудень 1999 р.) було прийнято історичне рішення про початок переговорів із СР 15 лютого 2000 р.

Таким чином, Словаччина перейшла до наступного етапу інтеграційного процесу – переговорного. Європейською Комісією були детально розглянуті досягнення словацької сторони у визначених галузях. Після ретельного розгляду і досягнення компромісу з усіх питань Європейська Комісія закрила переговорні глави, по яких словацька сторона досягла задовільних результатів.

Зокрема, ситуація різко змінилася після формування у 1998 р. нового уряду на чолі з прем'єр-міністром М. Дзуріндою, який визначив своїм пріоритетом інтеграцію в НАТО і Євросоюз, створення ефективних структур, що мали прискорити підготовку СР до прийняття в ЄС.

Завдяки цій політиці у наступних доповідях Європейська Комісія щороку відзначала прогрес, досягнутий СР у всіх сферах. Зокрема, у доповіді, оприлюдненій у жовтні 2002 р., було відзначено, що Словаччина і Латвія є країнами, які швидше і краще ніж інші країни-кандидати виконали умови вступу в ЄС. Був зроблений висновок про готовність Братислави стати членом ЄС у 2004 р. Критика стосувалася лише питань корупції, недостатнього вирішення проблем ромської меншини і неоперативної роботи судів. В економічній сфері Словаччині необхідно було приділити увагу дефіциту зовнішньої торгівлі і фінансів, а також розв'язати проблему безробіття.

У грудні 2002 р. Європейська Комісія офіційно запросила СР в члени ЄС. Таким чином, незважаючи на внутрішньополітичні складнощі Словаччина довела успішність своїх інтеграційних зусиль. На саміті в Афінах у квітні 2003 р. Братислава, разом з іншими центральноєвропейськими країнами, підписала офіційні документи про вступ у ЄС.

Наступною важливою подією стало успішне проведення європейського референдуму 16-17 травня 2003 р., в якому взяли участь 52,15% громадян. Вступ у ЄС підтримали 92,46% учасників опитування, проти проголосували 6,2%. 1 травня 2004 р. Словаччина офіційно стала членом Європейського Союзу.

Висновки

Результатом трансформаційного періоду в країнах Центральної Європи, процесів адаптації до європейських вимог стали докорінна перебудова структури економіки, широкомасштабна приватизація, створення функціонуючих ринкових інститутів. Небачені за своїми масштабами економічні, політичні і соціальні реформи допомогли країнам регіону здійснити перехід від планової економічної системи до ринкової, від тоталітарного і авторитарного режимів до парламентської демократії і правової держави.

Прагнення країн ЦЄ стати повноправним членом ЄС прискорило реформування економіки, демократизація політичних інститутів, прогресивні зміни в соціальній сфері. Це був не нав'язаний ззовні шлях розвитку, а усвідомлений вибір, що дозволив при підтримці ЄС послідовно вирішувати складні проблеми в різних сферах.

Розширення, що відбулося, не мало аналогів в історії європейської інтеграції. Особливість розширення ЄС на Схід полягає не лише в його масштабах, а й у тому, що до складу європейської спільноти була прийнята група країн, економіка та політична сфера яких упродовж багатьох років розвивалися шляхом, радикально відмінним від того, який був притаманний суспільствам Західної Європи.

Рекомендована література

1. Борхард К.-Д. Европейская интеграция. Происхождение и развитие Европейского союза / Клаус-Дитер Борхард. – М. : Асоц. европ. исслед. (АЕВИС), 1996. – 328 с.
2. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Дейсмонд Дайнен. – К. : К.І.С., 2006. – 696 с.
3. Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу : монографія / В.В. Копійка. – К. : Київ. ун-т, 2002. – 253 с.

4. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і за-
сади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В.
Губерського. – К. : Знання, 2009. – 751 с.
5. Borkowski J. Co-ordination of Poland's European Integration / J.
Borkowski // Yearbook of Polish European Studies. – Vol. 2. – 1998.
Warsaw University Centre for Europe. – P. 43 – 55.
6. Česká republika v hodnocení Evropské komise / Zdeněk Masopust;
Evropská komise v České republice. – Praha : Delegace Evropské
komise v ČR, 1998. – 160 s.
7. Česká republika v hodnocení Evropské komise 1999. – Praha : Ústav
mezinárodních vztahů, 1999. – 118 s.
8. Council decision № 98/262/EC of 30 March 1998 on the principles,
priorities, intermediate objectives and conditions contained in the
accession partnership with the Slovak Republic // Official journal of the
EC. – 1998. – Vol. 41. – P.L 121/17.
9. Európai Unió (Zsebvilág, 1998). – Budapest : HVG Kiadói Rt., 1998.
– 194 о.
10. Hubner D., On «National Strategy for Integration», Yearbook of Polish
European Studies. Warsaw University Centre for Europe. – Vol. 1/1997.
– P. 177 – 179.
11. Lamentowicz W. Opcja atlantycka i europejska. W poszukiwaniu modelu
bezpieczeństwa / W. Lamentowicz // Studia polityczne. – No 1. –
1992. – Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN. – S. 129
– 139.
12. Magyarország külgazdasága, 2000. – Budapest : Külügyminisztérium
kiadója, 2001. – 249 о.
13. Mayhew, Rozpoczyna sie opiniowanie polskiego wniosku o
członkostwo w Unii Europejskie (Screening of Polish application for
the EU's membership has begun), «W spolnoty Europejskie». – No
2(54). – 1996.
14. Meisel Sándor. A csatlakozási tárgyalások eredményeként rögzített
átmeneti mentességek. – Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet,
2003. – 34 о.
15. Národný program pre prijatie acquis. Uznesenie vlády SR 237/2/1998
zo dňa 24. marca 1998.
16. National Strategy for Integration, Committee for European Integration,
Yearbook of Polish European Studies. – Vol. 1. – 1997. – P. 177 – 179.

17. Podraza A., Unia Europejska a Europa Srodkowa i Wschodnia. – Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 1997. – 381 s.
18. Report from the Council to the Essen European Council on a strategy to prepare for the accession of the associated countries of Central and Eastern Europe, Bull. EU, 12-1994.
19. Rozhodnutí Rady Evropské unie № 98/858/EC ze dne 6 Prosince 1998 o zásadách, prioritách, průběžných cílech a podmínkách obsažených v Přístupovém partnerství s Českou republikou. Souhrnný dokument – Zpráva o pokroku v přístupovém procesu každé z kandidátských zemí. Neoficiální překlad uložen v Informačním oddelení UMV pod Č.9549. – Praha, 1999.
20. Stawarska R. Economies of the EU Enlargement: the Positive Case // Yearbook of Polish European Studies. Warsaw University Centre for Europe. – Vol. 2. – 1998. – P. 135 – 152.
21. Usnesení vlády České republiky č. 246 ze dne 23.4.1996.
22. Vyhodnotenie programového vyhlásenia vlády SR v oblasti zahraničných vzťahov. Implementácia predsvstupovej stratégie v Slovenskej republike. – Bratislava, 1998. – 214 s.
23. Witzová I. Konec screeningu: neodpovídá polovina českého práva // Mezinárodní politika, ročník XXIII, číslo 9 (1999).

≈ ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ ≈

1. Яку мету ставили перед собою європейські структури та країни Центральної Європи під час переговорів щодо асоційованого членства?
2. У чому полягає значення «Білої книги» для євроінтеграції постсоціалістичних країн?
3. У чому полягали завдання та зміст «Національної стратегії інтеграції» Польщі?
4. У чому полягала специфіка євроінтеграції Угорщини?
5. Охарактеризуйте основні проблеми реформування суспільства, виявлені у процесі євроінтеграції Чеської Республіки.